

ADAM MONIUSZKO
(WARSZAWA)

Sędziowie sądów szlacheckich w województwie płockim 1576–1600. Próba rekonesansu badawczego

1. Wprowadzenie; 2. Województwo płockie i sądy szlacheckie – charakterystyka ogólna; 3. Pochodzenie społeczne sędziów; 4. Status majątkowy; 5. Funkcje z wyboru szlachty; 6. Wyznanie; 7. Wykształcenie; 8. Modele karier; 9. Podsumowanie.

1

Badania elit społeczeństwa szlacheckiego Rzeczypospolitej w XVI i XVII w. prowadzone są od kilku dekad. Choć zadanie to nie jest najłatwiejsze, literatura przedmiotu jest już wcale pokaźna. W zakresie studiów prozopograficznych, elitę ujmowano w sposób socjologiczny (elita władzy) lub formalny (elita senatorska)¹. Zwłaszcza ta druga grupa, stanowiąca elitę ogólnopaństwową, przyciągała badaczy. Nie powinno to dziwić, wszak jest to grupa najlepiej uchwytna źródłowo. Nie brak też i innych ujęć, zawierających elementy zbiorowych biografii: np. badań poświęconych wojskowym, klienteli magnackiej czy też urzędnikom kancelaryjnym². Tylko w niewielkim stopniu podejmowano – choćby cząstkowe – tego typu

¹ Z podstawowych prac dla tego okresu wskazać można: E. Opaliński, *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981; idem, *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu za Zygmunta III*, Warszawa 2007 (tamże dalsza literatura); S. Ciara, *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław–Warszawa 1990; K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996. Elementy badań prozopograficznych ma też praca W. Sokołowskiego, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*, Warszawa 1997.

² Przykładowo: U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001, s. 76–166; eadem, *W służbie hetmana i Rzeczypospolitej. Klientela wojskowa Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640)*, Warszawa 2004, s. 19–65; R. Jop, *Środowisko urzędnicze kancelarii grodzkich w Chełmie, Lublinie i Krasnymstawie w drugiej połowie XVII wieku*, Lublin 2003; J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin

badania zbiorowości sędziów sądów szlacheckich³. Niniejszy szkic poświęcony jest sędziom sądów szlacheckich w województwie płockim w latach 1576–1600. Badania ograniczono do osób z nominacji królewskiej, osobiście wykonujących funkcje jurysdykcyjne wobec szlachty (sędziów, podsędków i pisarzy ziemskich, starostów i podkomorznych). Pominięto zaś sędziów wybieranych przez urzędników lub sejmiki (sędziów grodzkich, podstarościch, sędziów wojewodzińskich⁴, sędziów kapturowych i deputatów do Trybunału Koronnego)⁵. Wyodrębniona w ten sposób grupa liczy 16 osób (zob. Aneks), przy czym w stosunku do jednej – podsędka zawkrzeńskiego Pawła Czernickiego – pojawiają się pewne wątpliwości co do jego poprawnej identyfikacji⁶. Z powodu niewielkiej liczby osób oraz niepełnego kwe-

2004; W. Krawczuk, *Metrykanci koronni. Rozwój registratury centralnej od XVI do XVIII wieku*, Kraków 2002.

³ W. Sokołowski, *op. cit.*, s. 38–86; M. Dzięcielski, *Organizacja i funkcjonowanie sądownictwa szlacheckiego w ziemi łębonsko-bytowskiej w XV–XVIII wieku. Urzędnicy*, Gdańsk 2006; A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy ziemskie (1588–1648). Organizacja, funkcjonowanie, postępowanie*, Warszawa 2013, s. 160–175; P. Gawron, A. Moniuszko, *Paweł Garwaski a „przygotowanie zawodowe” sędziów niższych sądów szlacheckich u schyłku XVI wieku*, „Kraakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, t. 8, z. 2, s. 133–157. Pełne badania prozopograficzne sędziów prowadzono dla początku XIX w.: A. Rosner, *Sędziowie i urzędnicy sądów pokoju w Księstwie Warszawskim*, „Przegląd Historyczny” 1988, t. LXXIX, z. 4, s. 659–684.

⁴ W województwie płockim co najmniej do połowy XVII w. utrzymała się jurysdykcja wojewody nad częścią szlachty nieposiadającą przywileju nieodpowiedniego. Nie sprawowali jej jednak osobiście wojewodowie, lecz mianowani przez nich sędziowie. Więcej o tych sądach zob. A. Wolff, *Kompetencje urzędników ziemskich mazowieckich*, „Przegląd Historyczny” 1948, t. XXXVII, s. 194–199; idem, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Warszawa 1962, s. 85–94; A. Moniuszko, *Relikt sądownictwa średniowiecznego – o jurysdykcji wojewody płockiego nad szlachtą w połowie XVII w.*, „Zeszyty Prawnicze” 2011, t. 11, nr 2, s. 317–336.

⁵ W ten sposób wyłoniono grupę na podstawie wyraźnych kryteriów formalnych w krótkim okresie, co stanowi jedną z zasad ujęć prozopograficznych. Zob. L. Stone, *Prosopography*, „Dadadalus” 1971, vol. 100, s. 69; K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska...*, s. 6–8.

⁶ Osoba podsędka zawkrzeńskiego Pawła Czernickiego (Czeczniczkiego) jest wzmiankowana w księgach grodzkich płockich dwukrotnie. Po raz pierwszy w pochodzącej z 1579 r. protestacji przeciw sędziom sądu ziemskiego zawkrzeńskiego, po raz drugi zaś – w uniwersale wojewody płockiego Arnulfa Uchańskiego zwołującym w 1583 r. sejmik elekcyjny w celu obrania kandydatów na opróżnione podsestwo zawkrzeńskie. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Księgi płockie grodzkie wieczyste [dalej: PGW], t. 70, k. 187; t. 79, k. 271v–272. W herbarzach nie wzmiankowano Ciernickich, Czernickich, Cierznickich, Czeczniczkich, Czetnickich, Cetlińskich (od nazwy wsi Czetnino w wykazach poborowych, dzisiejszy Cetlin) wśród szlachty zamieszkującej województwo płockie. Natomiast w rejestrze poborowym z 1578 r. jako posiadacza części wsi Bielawy Gołuskie i Gołuszyn w powiecie szreńskim ziemi zawkrzeńskiej wykazano niejakiego Czernickiego. A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. V: *Mazowsze*, Warszawa 1892, s. 54 (Źró-

stionariusza badawczego szkic nie jest ujęciem prozopograficznym, lecz swoistą próbą rekonesansu, mającą odpowiedzieć na pytanie o koherentność wybranej grupy i możliwość stosowania takiego kryterium jej wyodrębnienia w dalszych badaniach⁷. Z tego względu w analizie dominuje metoda opisowa, zamiast – typowej w tego rodzaju badaniach – kwantytatywnej.

2

Zacząć należy od kilku uwag charakteryzujących województwo płockie i tamtejsze instytucje sądowe w ostatniej ćwierci XVI w. W jego skład wchodziły dwie ziemie: płocka (położona między Wisłą a Wkrą) i zawkrzeńska (od Wkry do granicy z Prusami Książęcymi i Królewskimi). Warto przy tym wspomnieć o tylko częściowym wyodrębnieniu ziemi zawkrzeńskiej. Funkcjonował w niej osobny sąd ziemski, natomiast sejmiki oraz sądy grodzki i podkomorski – wraz z odpowiednimi urzędami starosty i podkomorzego – były wspólne dla całego województwa⁸. Zjawiskami typowymi dla całego Mazowsza były: duży odsetek szlachty wśród ogółu ludności (większość stanowiła szlachta zagrodowa) oraz stosunkowo niewielki udział własności królewskiej w areale ziemi⁹. W województwie płockim

dla *Dziejowe*, t. XVI). Ze względu na wymóg osiadłości sędziów sądu ziemskiego w danej ziemi i braku innych osób o podobnych nazwiskach w wykazie podatkowym powiatów ziemi zawkrzeńskiej z 1578 r. przyjęto identyfikację tamtejszego podsędka z powyższą osobą.

⁷ Spójność badanej grupy stanowi jeden z podstawowych problemów w tego typu badaniach. Zob. krytyczne spostrzeżenia wobec pracy E. Opalińskiego poświęconej wielkopolskiej elicie politycznej: H. Lulewicz, *Edward Opaliński, Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1981 [recenzja], „Przegląd Historyczny” 1982, t. LXXIII, z. 3–4, s. 366–369; A. Wyczański, *Edward Opaliński, Elita władzy w województwie poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań 1981, Wyd. Poznańskie [recenzja], „Kwartalnik Historyczny” 1983, R. XC, nr 2, s. 418–420 czy też uwagi E. Opalińskiego (*Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 12–13) dotyczące elity senatorskiej.

⁸ Szlachta ziemi zawkrzeńskiej na przełomie XVI i XVII w. usilnie dopominała się o utworzenie odrębnego starostwa lub choćby urzędu grodzkiego w Mławie. A. Moniuszko, *Postulaty zmian w szlacheckim wymiarze sprawiedliwości w mazowieckich laudach sejmikowych w latach 1587–1648*, [w:] *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. I: *Kultura, instytucje, gospodarka w XVI–XVIII stuleciu*, red. K. Łopatecki, W. Walczak, Białystok 2007, s. 58–59; idem, *Mazowieckie sądy...*, s. 32. Cel swój osiągnęła dopiero w 1764 r., kiedy to utworzono – podległy staroście płockiemu – urząd grodzki na Zawkrzu. *Volumina Legum*, wyd. J. Ohryzko, t. VII, Petersburg 1860, s. 26 (f. 65), 154 (f. 350).

⁹ Zarówno starsze, jak i nowsze badania wskazują, że właściciele zagrodowi stanowili ponad 70% z ok. 4,5–5 tys. rodzin szlacheckich województwa płockiego. Zob. A. Pawiński, *Wstęp*, [w:] idem, *Polska XVI wieku...*, t. V, s. 66–68; *Atlas historyczny Polski*, t. 2: *Województwo płockie około 1578 r.*, red. S. Herbst, Warszawa 1958, s. 63–71; K. Boroda, *Struktura majątkowa szlachty*

królewszczyzny znajdowały się przede wszystkim w kluczu dóbr wchodzącym w skład tamtejszego starostwa, które z tego względu stanowiło jedną z najbardziej intratnych dzierżaw Mazowsza, Kujaw i Wielkopolski¹⁰.

Okres pierwszych dwóch bezkrólewi przyniósł duże zmiany w gronie senatorów i urzędników ziemskich województwa płockiego. Po śmierci Arnulfa Uchańskiego i Tomasza Narzymskiego nieobsadzone pozostawały dwa najwyższe urzędy w hierarchii województwa: wojewody i kasztelana. Wakaty dotknęły także sądy ziemskie: po śmierci podsędka płockiego oraz zabójstwie (w trakcie roczków leżenia ksiąg w Szreńsku) pisarza ziemskiego zawkrzeńskiego¹¹. Do dalszych zmian doszło na sejmie koronacyjnym w 1576 r.: przebywającego w Wiedniu adherenta Habsburgów, Stanisława Sędziwoja Czarnkowskiego, ostatecznie pozbawiono starostwa płockiego, natomiast na kasztelanę płocką awansował dotychczasowy sędzia ziemski Grzegorz Zieliński¹². W rezultacie, na początku panowania Stefana Batorego obsadzono pięć spośród ośmiu opisywanych urzędów, co dodatkowo przemawia za wyborem roku 1576 jako momentu rozpoczęcia analizy.

3

W badaniu pochodzenia rodu, z którego wywodził się sędzia, zastosowano formalny wyróżnik piastowanych urzędów, tworząc w ten sposób trzy grupy: rody senatorskie, szlachtę urzędniczą oraz pozostałą (nieurzędniczą). Przy zaliczaniu do poszczególnych grup przyjęto kryterium zastosowane przez Edwarda Opalińskiego w pracy poświęconej elicie wielkosenatorskiej: ojciec lub stryj należący do danej warstwy¹³.

województwa płockiego w I połowie XVI wieku, [w:] *Nad społeczeństwem staropolskim...*, t. I, s. 305–318.

¹⁰ Por. S. Ciara, *op. cit.*, s. 72–82. Lustracja królewszczyzn przeprowadzona w drugiej dekadzie XVII w. wskazywała, że dochody ze starostwa płockiego sięgają 7 tys. flor. rocznie. *Lustracje województwa płockiego 1565–1789*, wyd. A. Sucheni-Grabowska, S.M. Szacherska, Warszawa 1965, s. 75.

¹¹ Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie [dalej: BPAN Kr.], rkps 8336, k. 31–37; K. Lepszy, *Czarnkowski Stanisław Sędziwój*, PSB, t. IV, Kraków–Wrocław 1938, s. 221–225; R. Zieliński, *Chronologia senatorów płockich*, „Notatki Płockie” 1958, t. 3, nr 8, s. 38, 41; idem, *Województwo płockie w czasach bezkrólewi i na elekcjach*, cz. I, „Notatki Płockie” 1958, t. 3, nr 9, s. 1–10.

¹² AGAD, Metryka Koronna [dalej: MK], t. 114, k. 4v–5.

¹³ E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 27.

Tabela 1. Pochodzenie społeczne sędziów¹⁴

Urząd	Rodzina		
	senatorska	urzędnicza	nieurzędnicza
Podkomorzy	2	–	–
Starosta	1	1	–
Sędzia ziemski	1	1	1
Podsędek	–	–	4
Pisarz ziemski	3	–	1
Łącznie	7	2	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Aneksie.

Spośród 16 sędziów, którzy pełnili swój urząd w latach 1576–1600, niemal połowę stanowili przedstawiciele rodzin senatorskich. Wśród nich wskazać można dwie rodziny wywodzące się ze starej elity senatorskiej, sięgającej jeszcze czasów księstwa płockiego: Kryskich i Dłużniewskich. Wprawdzie Paweł Kryski, ojciec Stanisława – w przeciwieństwie do swoich dwóch braci – nie osiągnął urzędu senatorskiego, lecz dziad i pradziad (obaj Ninogniewowie) byli wojewodami płockimi¹⁵. Równie ugruntowane tradycje senatorskie miał ród Dłużniewskich. Kolejne trzy pokolenia przodków w linii prostej Jana Dłużniewskiego pełniły urzędy kasztelanów: płockich (ojciec Jan Zawisza i dziad Zawisza) i raciąskiego (pradziad Zawisza)¹⁶. Jeśli chodzi o pozostałych sędziów, przynależność do elity senatorskiej sięgała jednego pokolenia wstecz, choć w przypadku Garwaskich, Kossobudzkich i Karnkowskich odnotować można tradycje senatorskie w XV w.¹⁷. Były to zatem rodziny z pogranicza urzędniczo-senatorskiego, zresztą – poza Karnkowskimi – nie udało się ich członkom dłużej utrzymać statusu senatorskiego. Tylko w dwóch przypadkach sędziowie wywodzili się z rodzin urzędniczych. Baczniejszą uwagę

¹⁴ Ze względu na luki w materiale źródłowym nie udało się rozstrzygnąć wątpliwości co do pochodzenia – nieuwzględnionego w tabeli – podsędka zawkrzeńskiego Pawła Czernickiego. Adam Boniecki wymienia osobę Michała Czernickiego podsędka płockiego w 1531 r., nie wiadomo jednak, jakie więzy krwi łączyły go z Pawłem. A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. III, Warszawa 1900, s. 367.

¹⁵ D. Quirini-Popławska, *Kryski Piotr*, PSB, t. XV, Kraków–Wrocław 1970, s. 486; A. Przyboś, *Kryski Stanisław*, *ibidem*; J. Piętka, *Mazowiecka elita feudalna późnego średniowiecza*, Warszawa 1975, s. 85–89; E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 38, 144.

¹⁶ J. Piętka, *op. cit.*, s. 57–59; P.B. Gąsiorowski, *Opowieści genealogiczne z ziemi sierpeckiej*, Sierpc 2014, s. 174–177.

¹⁷ Zob. E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 32, 56–57, 128, 180. Szczegółowo o Garwaskich i ich protoplastach do poł. XVI w. zob. Z. Anusik, *Garwascy herbu Grzymała w XV–XVII wieku. Przyczynek do dziejów i genealogii rodu*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2015, R. XIV, z. 2, s. 26–38.

należy zwrócić przy tym na Mińskich, którzy w II połowie XV w. należeli do elity księstwa mazowieckiego¹⁸. Godny odnotowania jest przy tym brak rodowych tradycji prawniczych: w grupie rodzin senatorsko-urzędniczych bezpośredni antenaci sędziów szlacheckich nie sprawowali urzędów sędziowskich. Powyższe uwagi, z dostrzeżeniem sporej grupy sędziów wywodzących się ze szlachty nieurzędniczej, pozwalają postawić tezę o dużej płynności w omawianej grupie.

Kolejnym istotnym czynnikiem wyznaczającym pozycję w społeczeństwie szlacheckim były związki małżeńskie. Umożliwiały uzyskiwanie koligacji, a za ich pośrednictwem – późniejszego wsparcia w budowaniu kariery w wymiarze politycznym lub ekonomicznym. Zebrane informacje odnoszą się do małżeństw 11 członków zbiorowości. Zasadniczo mariaże zawierano w obrębie tych samych warstw szlachty. W czterech przypadkach sędziów pochodzących z rodów senatorskich, również ich małżonki pochodziły z tego kręgu. Wszystkie należy ocenić jako korzystne¹⁹. Stanisław Kryski zyskiwał wsparcie prymasa Jakuba Uchańskiego poprzez ślub z jego bratanicą (pierwsze małżeństwo) oraz zarząd pokaźnego majątku na pograniczu mazowiecko-podlaskim przy drugim związku z Katarzyną z Kosińskich. Z kolei dla Pawła Garwaskiego, Mikołaja Kossobudzkiego i Wojciecha Wilkanowskiego, wywodzących się z rodzin, które dopiero weszły do grona senatorów, małżeństwa z wojewodziankami umacniały ich pozycję w tej warstwie. Inni dwaj sędziowie w podobnej sytuacji rodzinnej: Piotr Karnkowski i Stanisław Kossobudzki, brat Mikołaja, zawarli związki małżeńskie z przedstawicielkami rodzin szlachty urzędniczej²⁰. Warto jednakowoż odnotować, że obydwaj nie awansowali w późniejszym czasie do grona senatorów i pełnili swoje urzędy (odpowiednio podkomorzego i pisarza ziemskiego) przez 22 oraz 32 lata. Innym przypadkiem jest Jan Dłużniewski, który – pomimo długich tradycji senatorskich rodu – zenił się z przedstawicielkami rodów nieurzędniczych. W tym wypadku mamy do czynienia ze schyłkiem znaczenia tego ongiś możnego rodu – w następnym pokoleniu jego członkowie nie osiągnęli nawet urzędów ziemskich. Z pozostałych mariaży na pewno zwraca uwagę związek Stanisława Mińskiego z Urszulą Dembińską, córką kanclerza koronnego, zawarty w 1588 r. – u progu jego wielkiej kariery. Małżonka,

¹⁸ Godności senatorskie osiągnęło wówczas trzech braci: Andrzej – podskarbi mazowiecki, Jakub – kasztelan czerski i Ścibor – biskup płocki. W następnym pokoleniu status senatorski utrzymał kasztelan zakroczymski Andrzej, syn Andrzeja. E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 190.

¹⁹ Zob. K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska...*, s. 122; E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 66–67, 74, 79.

²⁰ Nie było to ewenementem, zwłaszcza w przypadku nowych rodzin senatorskich. Zob. K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska...*, s. 124–126; E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 80.

oprócz koligacji, wniosła także znaczny posag w wysokości 31 tys. flor. To małżeństwo wraz z dawnymi tradycjami rodowymi zdaje się potwierdzać, że status przyszłego podkanclerzego koronnego już na początku kariery był bardziej zbliżony do kręgu szlachty senatorskiej niż urzędniczej.

Niewątpliwie istotnym czynnikiem rodzinnym wpływającym na późniejsze kariery było pokrewieństwo lub koligacje z duchownymi wysoko stojącymi w hierarchii kościelnej. Jedną ze strategii awansu rodów było bowiem osiągnięcie godności i beneficjów kościelnych, często następnie wykorzystywanych dla wspomżenia karier świeckich krewnych²¹. Wspomniano już koligacje S. Kryskiego z prymasem Uchańskim. Bratem kolejnego prymasa, Stanisława Karnkowskiego, był Piotr podkomorzy płocki. Podobnymi więzami mogli szczyć się: Walenty Goślicki, brat sławnego Wawrzyńca, autora dzieła *De optimo senatore* oraz kolejno biskupa kamienieckiego, chełmskiego, przemyskiego i poznańskiego²², oraz Marcin Dembski, brat Pawła sufragana krakowskiego, a potem biskupa łuckiego. Tego typu parantele zwiększały szanse na nominację na urząd²³ czy też otrzymanie w dzierżawę posiadłości kościelnych²⁴.

4

Jednym z najważniejszych wyznaczników pozycji w społeczeństwie szlacheckim był majątek, a zwłaszcza dobra ziemskie. Analiza stanu majątkowego opisywanej grupy sędziów zakłada ustalenie pozycji majątkowej (własności ziemi) możliwie jak najbliżej momentu obejmowania urzędu. Realizacja tego zadania na-

²¹ K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska...*, s. 156–157, 170.

²² Szerzej o postaci Wawrzyńca Goślickiego i jego dziele: *O senatorze doskonałym: prace upamiętniające postać i twórczość Wawrzyńca Goślickiego*, red. A. Stępkowski, Warszawa 2009.

²³ Biskupi pełnili istotną funkcję rekomendujących na urzędy na Mazowszu. Zob. K. Wiśniewski, *Wpływ polityczny Stanisława Łubieńskiego, biskupa płockiego w latach 1627–1640, na szlachtę mazowiecką i podlaską. Próba rekonstrukcji zaplecza politycznego*, „Rocznik Mazowiecki” 2002, t. XIV, s. 27–49; A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy...*, s. 135–139. Przykład stanowić może również nominacja Pawła Garwaskiego (ojca) na kasztelaniego sierpską w 1553 r, gdzie w przywileju wprost wskazano prośbę jego wuja, prymasa Mikołaja Dzierżgowskiego. AGAD, MK, t. 83, k. 310.

²⁴ Stanisław Kryski otrzymał w 1562 r. w dzierżawę klucz uniejowski w dobrach arcybiskupa gnieźnieńskiego; Mikołaj Kossobudzki, spokrewniony ze Stanisławem Karnkowskim – klucze subkowski i sieluński; Walenty Goślicki, zapewne za wstawiennictwem braci: Pawła (kanonika płockiego) i Wawrzyńca (dziekana płockiego) – funkcje dzierżawcy wsi Mąkolin i starosty biskupiego płockiego. AGAD, PGW, t. 68, k. 259; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. VI, Warszawa 1903, s. 319. Do większych dzierżawców dóbr kościelnych należy też zaliczyć Wojciecha Wilkanowskiego, który otrzymał w 1579 r. warendę klucz raciąski biskupa płockiego (AGAD, PGW, t. 70, k. 90v–92), lecz w jego przypadku nie ustalono bliższych koligacji z wyższym duchowieństwem diecezji płockiej. Szerzej zob. E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 114–116.

potkała jednak trudności, spowodowane przede wszystkim naturą dostępnych źródeł. Zazwyczaj do analizy struktury własnościowej szlachty XVI w. w badaniach wykorzystuje się rejestry podatkowe. Jest to jednak – jak zauważali już Andrzej Wyczański i E. Opaliński – źródło niedoskonałe²⁵. Widać to też w przypadku rejestrów poborowych województwa płockiego z II połowy XVI w. Sposób rejestracji w wielu przypadkach ograniczał się do wskazania nieruchomości i związanego z nią obciążenia podatkowego. Ponadto, w sytuacji uwzględniania w rejestrze płatników podatku, zazwyczaj odnotowywano posiadaczy majątku, co nie musi być tożsame z jego właścicielami. Stąd wnioskowanie o stosunkach własnościowych, zwłaszcza na podstawie pojedynczego rejestru, jest nader ryzykowne. Drugą kłopotliwą kwestią to dynamika zjawiska. Szlachta praktycznie nieustannie dokonywała różnych operacji na dobrach ziemskich, zastawiając je, wydzierzawiając, zapisując wiana czy też alienując. W związku z tym do badań wykorzystano – oprócz rejestrów poborowych – także dostępne płockie księgi grodzkie z lat 1576–1600. Niezmiernie przydatne okazały się też: zazwyczaj rzetelny herbarz szlachty województwa płockiego (obejmujący trzy z ośmiu powiatów), opracowany przez Jerzego Łempickiego²⁶, oraz cenne ustalenia E. Opalińskiego zamieszczone w pracy poświęconej rodzinom wielkosenatorskim.

Problemy z ustaleniem majątku ilustruje przykład wojewody mazowieckiego i starosty płockiego Stanisława Kryskiego. W rejestrze poborowym województwa płockiego z 1578 r. widnieje on jako właściciel tylko jednej wsi – Dziwanowa²⁷. W atlasie województwa płockiego wspomniano, że ok. 1578 r. S. Kryskiemu przypadały trzy wsie²⁸. Tymczasem stan jego posiadania był zdecydowanie większy: w rejestrach poborowych nie uwzględniano posiadania dóbr drobnińskich i zieluńskich. Znajdowały się od dekad w rodzie Kryskich i być może dla poborców było to na tyle oczywiste, że nie zamieszczali informacji o posiadaczu majątku ziemskiego. Dobra

²⁵ A. Wyczański, *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku. Studia*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 14–17; E. Opaliński, *Elita władzy...*, s. 31–32. Ostatnio charakterystykę tego typu źródła wraz z przedstawieniem dotychczasowej dyskusji nad jego wadami i zaletami przedstawił K. Boroda, *O przydatności rejestrów podatkowych z XVI wieku w badaniach demograficznych*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2014, t. 33, s. 21–28 (tam dalsza literatura).

²⁶ J. Łempicki, *Herbarz mazowiecki*, t. 2, *Powiat płocki*, Poznań 1997; t. 3, *Powiat bielski*, Poznań 1998; t. 4, *Powiat sierpecki*, Sierpc 2008.

²⁷ A. Pawiński, *Polska XVI wieku...*, t. V, s. 22. Osobę S. Kryskiego wykazano w 1578 r. jako posiadacza trzech wsi leżących w powiecie kamienieckim ziemi nurskiej (*ibidem*, s. 459). Wniosła je do małżeństwa Katarzyna z Kosińskich Wodyńska, więc Kryski był jedynie ich posesorem. W rejestrach powiatu kamienieckiego ziemi nurskiej z lat 1567 i 1576 figurują one jako wsie wdowy po Mikołaju Wodyńskim. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego [dalej: ASK] I, sygn. 38, k. 577, 681v.

²⁸ *Atlas historyczny Polski*, t. 2: *Województwo płockie...*, s. 64.

S. Kryskiego w województwie płockim skrupulatnie wykazał J. Łempicki²⁹. Na jego zestawieniach oparł się E. Opaliński, dodając do nich włości Katarzyny z Kosińskich na pograniczu mazowiecko-podlaskim, znajdujących się w posiadaniu Kryskiego na czas zawartego w 1577 r. małżeństwa³⁰. Nie ulega wątpliwości, że w momencie obejmowania starostwa płockiego S. Kryski był właścicielem Drobnina i kilkunastu wsi (zob. Aneks). Warto przy tym zauważyć, że – jako osoba niezwykle rzutka i przedsiębiorcza – do końca życia majątek ten podwoił³¹.

Przy kilku innych osobach (np. Wojciech Wilkanowski, Mikołaj i Stanisław Kossobudzczy) nie dysponujemy tak dokładną dokumentacją majątkową jak w przypadku S. Kryskiego. Wiadomo, że posiadali spore dobra ziemskie, jednak nie udało się ich źródłowo sprecyzować. Stąd też dane dotyczące majątku osób obejmujących urzędy należy traktować jako szacunkowe. Przyjęto przy nich założenie, że urzędnicy powinni spełniać wymóg osiadłości³². Zebrane informacje pozwalają na próbę przyporządkowania sędziów szlacheckich do różnych grup majątkowych. Tu pojawia się problem ustalenia odpowiednich kryteriów przeprowadzenia podziału. Z powodu dużego rozczłonkowania własności ziemskiej i typowego zjawiska wsi dzielonych między kilku właścicieli, jedyną możliwą do zastosowania – choć obciążoną wadami – jednostką pomiarową jest liczba łąnów kmiecych wykazywanych na cele podatkowe, a nie – jak w przypadku Wielkopolski – liczba wsi³³. A. Wyczański, w pracy poświęconej strukturze majątkowej

²⁹ J. Łempicki, *op. cit.*, t. 3, s. 115.

³⁰ E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 145.

³¹ W protestacji o wybicie z dóbr wniesionej po śmierci S. Kryskiego przeciw wojewodzie wdowa po nim wskazywała miasto Drobnin i 37 wsi. AGAD, Księgi płockie grodzkie relacje [dalej: PGR], t. 1, k. 10–12v. Wydaje się jednak, że wykaz ten obejmował też wsie trzymane zastawem przez Kryskiego. W wyroku Trybunału Koronnego nakazano intromisję wdowy do miasta Drobnin i 30 wsi, co prawdopodobnie stanowiło dobra dziedziczne po wojewodzie mazowieckim. *Ibidem*, k. 663v–667.

³² Można wskazać kilka przykładów. Gdy w 1576 r. kasztelan płocki Grzegorz Zieliński otrzymał starostwo zakroczymskie, to nabył od swojego koligata, wojewody mazowieckiego Stanisława Kryskiego, połowę wsi Strzembów położonej w ziemi zakroczymskiej. G. Zieliński, J. Zieliński, *Wiadomość historyczna o rodzie Świnków oraz rodowód pochodzącej od nich rodziny Zielińskich herbu Świnka*, cz. 1, Toruń 1880, s. 102. Wywodzący się z ziemi dobrzyńskiej Piotr Karnkowski w następnym roku po otrzymaniu podkomorstwa płockiego zakupił za 15 tys. flor. dobra Sikorz i Goworowo w powiecie płockim. AGAD, PGW, t. 79, k. 303. Wreszcie, K. Chłapowski przyczyni nieobjęcia województwa płockiego przez Andrzeja Kretkowskiego, nominowanego na ten urząd w 1599 r., upatruje właśnie w braku osiadłości nominata w tym województwie. *Elita senatorsko-dygnitarska...*, s. 27.

³³ Więcej o wątpliwościach: *Atlas historyczny Polski. Mazowsze w II połowie XVI wieku*, red. W. Pałucki, Warszawa 1973, s. 99–101. Por. wyliczenia dla Wielkopolski: E. Opaliński, *Elita władzy...*, s. 33–40.

społeczeństwa staropolskiego, metodę obliczeń oparł na wysokości opłacanego podatku (grupy decylowe) i liczbie łanów. Przy próbie przypisania urzędników sądowych do określonej warstwy szlachty wystarczającym zabiegiem wydaje się podział na szlachtę drobną, średnią, zamożną i wielką własność ziemską. Zastosowano przy tym kryteria przyjęte przez A. Wyczańskiego, a następnie przez Krzysztofa Borodę: do 1,5 łana poborowego – własność drobnoszlachecka; 1,5–12 łanów – własność szlachty średniej; 12–90 łanów – własność szlachty zamożnej, powyżej 90 łanów – wielka własność³⁴.

Tabela 2. Przynależność majątkowa sędziów płockich w latach 1576–1600

Urząd	Drobna szlachta	Średnia szlachta	Zamożna szlachta	Wielka własność
Podkomorzy	–	–	2	–
Starosta	–	–	–	2
Sędzia ziemski	–	2	1	–
Podsędek	1	4	–	–
Pisarz ziemski	–	1	3	–
Łącznie	1	7	6	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Aneksie.

Z zestawienia wynika, że urzędy sądowe z nadania królewskiego obejmowała przede wszystkim szlachta średnia i zamożna. Niemniej rysuje się też dość wyraźny podział. Urzędy starosty i podkomorzego przypadły szlachcie zamożnej i zaliczającej się do wielkich właścicieli ziemskich, natomiast sędziego ziemskiego, a zwłaszcza podsędkę – raczej szlachcie średniej. W przypadku urzędu pisarskiego też widać przewagę dobrze sytuowanej szlachty, ale z zastrzeżeniem, że wynika ona z zaliczenia do niej braci Kossobudzkich, co jest dyskusyjne (zob. Aneks). Z pewnością warto odnotować istnienie pod koniec XVI w. na Mazowszu majątków odpowiadających kryteriom wielkiej własności ziemskiej. W chwili obejmowania urzędu dysponowali nimi obaj starostowie płoccy: wojewoda mazowiecki Stanisław Kryski i łęczycki Stanisław Miński. Należy też pamiętać o sporych różnicach ekonomicznych w gronie szlachty zamożnej. Z jednej strony Paweł Garwaski i Wojciech Wilkanowski byli właścicielami majątków liczących sobie co najmniej 50 łanów kmiecych, z drugiej zaś – pozostałe cztery osoby zaliczone do tej grupy dysponowały kilkukrotnie mniejszymi dobrami ziemskimi.

³⁴ A. Wyczański, *Uwarstwienie społeczne...*, s. 24–26, 62; K. Boroda, *Struktura majątkowa...*, s. 306–309. Tradycyjnie w badaniach nad własnością szlachty mazowieckiej wskazywano 10 łanów jako wielkość, od której na Mazowszu zaczyna się duża własność ziemską. *Atlas historyczny Polski*, t. 2: *Województwo płockie...*, s. 23.

Osobną kwestią ważną dla pozycji ekonomicznej były dzierżawy dóbr królewskich³⁵. Z omawianej grupy tylko dwie osoby otrzymały poważniejsze nadania. Stanisław Kryski po ojcu dzierżył tenuty dobrzyńską i rypińską w ziemi dobrzyńskiej, a w 1588 r. otrzymał także stanisławowską w województwie mazowieckim³⁶. Z kolei Stanisław Miński uzyskał tenuty: w 1588 r. osmolińską, w 1594 r. tyszowiecką, w 1595 r. sannicką³⁷.

5

Pozycja w społeczności lokalnej – oprócz pochodzenia i majątku – wynikała również z autorytetu danej osoby. Wyrażany on mógł być w różny sposób: w niniejszym artykule jako kryterium przyjęto funkcje publiczne z wyboru szlachty. Ich pełnienie dowodzi pewnego zaufania do wybranego i jego przynależności do lokalnej elity władzy. Na ułatwienie w uzyskaniu urzędu, wynikające z wcześniejszego udziału w życiu publicznym, zwrócił uwagę E. Opaliński badając stosunki wielkopolskie³⁸. Wydaje się, że szczególne znaczenie miało to w przypadku urzędów, na które kandydatów wybierała szlachta: sędziego, podsędka i pisarza ziemskiego, a od 1588 r. – także podkomorzego. Interesujący przykład stanowi kariera Jana Dłużniewskiego. Urodzony ok. 1530 r. kasztelan plocki w dość młodym wieku (1559 r.) otrzymał cześnikostwo plockie. Jednak już w 1563 r. – wraz z kilkoma innymi urzędnikami plockimi – został złożony z urzędu z powodu nieprzybycia na sądy *ultima instantiae*³⁹. Przez następną dekadę J. Dłużniewski nie sprawował urzędów ani funkcji publicznych. Można się zastanawiać, czy ewidentne załamanie jego kariery nie było związane właśnie z utratą zaufania zarówno króla, jak i szlachty województwa plockiego, wiążących duże nadzieje z powołaniem tych nadzwyczajnych sądów apelacyjnych⁴⁰.

³⁵ Umożliwiały one części rodzin budowanie ich pozycji na Mazowszu. Zob. *Atlas historyczny Polski. Mazowsze...*, s. 102; J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998, s. 11.

³⁶ R. Żelewski, *Kryski Stanisław*, PSB, t. XV, Kraków–Wrocław 1970, s. 487.

³⁷ S. Gruszecki, *Miński Stanisław*, PSB, t. XXI, Kraków–Wrocław 1976, s. 321.

³⁸ Wskazywał on, że brak aktywności politycznej w dużym stopniu ograniczał szanse awansu urzędników sądowych grodzkich i ziemskich. E. Opaliński, *Elita władzy...*, s. 21–22. O funkcjach publicznych mazowieckich sędziów sądów ziemskich: A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy...*, s. 167–169.

³⁹ AGAD, MK, t. 95, k. 74–74v.; t. 96, k. 120v.

⁴⁰ O. Balzer, *Geneza Trybunału Koronnego. Studium z dziejów sądownictwa polskiego XVI wieku*, wyd. 2, Warszawa 2009, s. 150–168.

W omawianej grupie dziewięć osób przed objęciem urzędu pełniło już funkcje publiczne z wyboru. Wśród nich znaleźli się trzej pisarze ziemscy, dwaj starostowie, jeden podkomorzy, sędzia ziemski i podsędek. Jeśli zaś chodzi o sprawowane funkcje przed nominacją na urząd sędziowski, to dominują posłowie sejmowi (7), w dalszej kolejności znaleźli się poborcy (2). W grupie posłów na tym etapie kariery wyróżniali się Sebastian Kobiernicki (wybierany trzykrotnie) oraz Mikołaj Kossobudzki, który co najmniej dwukrotnie posłował na sejmy przed objęciem pisarstwa zawkrzeńskiego. Porównując te wyniki z analizą danych z Mazowsza dla okresu 1588–1648⁴¹, można stwierdzić ogólnie zbliżony udział przyszłych sędziów szlacheckich w życiu publicznym. Pewną różnicę stanowi mniejsza aktywność poselska przyszłych płockich i zawkrzeńskich sędziów ziemskich, choć wydaje się, że w tym względzie decydowały przyczyny indywidualne: brak dłuższych karier urzędniczych J. Dłużniewskiego, Michała Dąbkowskiego i Adama Kosmaczewskiego przed otrzymanym awansem.

Warto przyrzeć się także funkcjom z wyboru pełnionym w okresie sprawowania urzędu sędziowskiego. Wydawać by się mogło, że osoby te powinny cieszyć się dużym zaufaniem lokalnych społeczności. Z analizy wyłączono starostów płockich, którzy zasiadali na krzesłach senatorskich. Spośród pozostałych 14 osób funkcje posłów na sejmy lub zjazdy pełniły zaledwie cztery: podkomorzy W. Wilkanowski oraz pisarze ziemscy: obaj bracia Kossobudzy oraz P. Garwaski. Wszyscy należeli do grupy wielokrotnych parlamentarzystów. Do grona osób cieszących się zaufaniem należy też zaliczyć Marcina Dembskiego, który w okresie pełnienia urzędu podsędka zawkrzeńskiego był poborcą oraz deputatem do Trybunału Koronnego, a na początku XVII w., już po swoim awansie na sęstwo – dwukrotnie posłem na sejm. Zastanawia brak w gronie poselskim sędziów ziemskich oraz podkomorzego Piotra Karnkowskiego, sprawującego przecież najwyższy lokalny urząd ziemski. Był on jednak osobą pochodzącą spoza województwa płockiego i w tym może tkwić przyczyna jego niewielkiej aktywności politycznej⁴². Nieobecność sędziów ziemskich w reprezentacji poselskiej województwa płockiego przez całe ćwierćwiecze jest trudniejsza do wyjaśnienia. Być może decydowały o tym czynniki indywidualne, związane z osobami sędziów ziemskich. Biorąc jednak pod uwagę, że w następnym okresie – do końca panowania Zygmunta III i Władysława IV (1601–1648) – tylko czterokrotnie sędziom ziemskim płockim i zawkrzeńskim powierzano zadanie re-

⁴¹ A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy...*, s. 167–168.

⁴² Zapewne znów decydującym czynnikiem był w tym wypadku brak szerszego zaufania do podkomorzego. Posiadał je jego syn, Jan Karnkowski, który na początku XVII w. kilkakrotnie posłował z województwa płockiego na sejmy, od 1606 r. był podkomorzym, a od 1617 – wojewodą płockim. J. Choińska-Mika, *op. cit.*, s. 178; AGAD, MK, t. 161, k. 97v–99; PGR, t. 2, k. 200.

prezentowania województwa na obradach sejmowych⁴³, można postawić tezę o swoistej niechęci tamtejszej szlachty do łączenia tego urzędu z funkcją poselską.

6

Nie sposób ustalić wyznania wszystkich osób wykazanych w Aneksie. Z badań wynika jedynie, że wśród osób o ustalonej konfesji nie było szlachty różnowierczej, a części z nich można przypisać wręcz zelotyzm katolicki (przede wszystkim M. Kossobudzki i S. Miński, a do pewnego stopnia także S. Kryski i P. Garwaski)⁴⁴.

7

Ze względu na dobór badanej grupy najbardziej interesującym zagadnieniem jest ewentualne wykształcenie prawnicze sędziów. Można je stwierdzić tylko w przypadku Mikołaja Kossobudzkiego, studenta prawa słynnego uniwersytetu w Padwie⁴⁵. Na listę studentów wpisani byli także: Stanisław Kryski (Dillingen, 1564 r.)⁴⁶, Piotr Karnkowski (Kraków, 1563 r.)⁴⁷ i Marcin Dembski (Kraków, 1568 r.)⁴⁸. Osobnym przypadkiem jest Stanisław Miński. Były rektor Akademii Krakowskiej Mikołaj z Szadka odnotował w 1564 r. w swoim dzienniku, że Mińskiego wpisano jako trzylatka do

⁴³ W 1603 r. posłami wybrano sędziego ziemskiego płockiego Wojciecha Kryskiego i zawkrzeńskiego Pawła Dembskiego, w 1607 r. – sędziego ziemskiego płockiego Walentego Kornarskiego, a w 1647 r. – sędziego ziemskiego zawkrzeńskiego Stanisława Kłokockiego. J. Choińska-Mika, *op. cit.*, s. 178–180; A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy...*, s. 331–334.

⁴⁴ Katolikami z pewnością byli: Paweł Garwaski, Mikołaj i Stanisław Kossobudzcy, Stanisław Kryski, Stanisław Miński, Wojciech Wilkanowski, Jan Dłużniewski, bracia biskupów: Paweł Dembski, Walenty Goślicki, Piotr Karnkowski. Archiwum Diecezjalne w Płocku, *Acta Episcopalia*, t. 28/48, k. 14–15; K. Lepszy, *Garwaski Stanisław*, PSB, t. VII, Kraków–Wrocław 1948–1958, s. 292; H. Kowalska, *Kossobudzki Mikołaj*, PSB, t. XIV, Kraków–Wrocław 1968–1969, s. 305; R. Żelewski, *op. cit.*, s. 486; *Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, red. I. Kaniewska, Warszawa 2013, s. 135, 156, 284, 314; S. Gruszecki, *Miński Stanisław...*, s. 322. Umysłowość i postawy religijne Stanisława Mińskiego i jego najbliższej rodziny tenże autor szerzej opisał w oddzielnym artykule poświęconym postaci podkanclerzego, idem, *Stanisław Miński – zapomniany podkanclerzy koronny (ok. 1561–1607)*, [w:] *Dzieje Mińska Mazowieckiego*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1975, s. 121–156 (przedruk w: *Stanisław Miński w 400. rocznicę śmierci*, red. Z. Grzesiak, Mińsk Mazowiecki 2007, s. 8–32).

⁴⁵ H. Kowalska, *op. cit.*, s. 304.

⁴⁶ D. Żołędź-Strzelczyk, *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Poznań 1996, s. 218.

⁴⁷ *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 3, fasc. 1: *Ab anno 1551 ad annum 1589*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1894, s. 48.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 69.

Bursy Jerozolimskiej w nadziei na podjęcie przyszłych studiów⁴⁹. Choć można mieć pewne zastrzeżenia co do podanego wieku chłopca⁵⁰, to z pewnością był zbyt młody, by rozpocząć wówczas edukację uniwersytecką. Podobnie należy potraktować wpis S. Mińskiego w 1566 r. na uniwersytet we Frankfurcie nad Menem⁵¹ (o ile nie chodzi o inną osobę o tym samym imieniu i nazwisku). Niemniej jednak można go uznać za osobę bardzo dobrze wyedukowaną: cztery lata przebywał w Rzymie, ówczesni zwracali uwagę na jego świetną znajomość języków obcych – w tym greki – ogładę i kulturę osobistą⁵². Także w przypadku Wojciecha Wilkanowskiego można sądzić, że odbył zagraniczną podróż edukacyjną. Bartosz Paprocki, charakteryzując postać przyszłego wojewody rawskiego, zanotował: „który obyczajów wielu narodów świadom, trawiąc młodość swą w postronnych krajach”⁵³. Zatem co najmniej czterech – a jeśli nieco szerzej potraktujemy kwestię edukacji – nawet sześciu spośród 16 sędziów można uznać za osoby dobrze wykształcone⁵⁴, co – jak na ówczesne realia – stanowi pokaźny odsetek⁵⁵.

⁴⁹ „Gen. Stanislaus Mysnky puer vix triennis inscriptus tamen in Burse Jerusalem metricam spe futurorum studiorum”, cyt. za: H. Barycz, *Historja Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935, s. 639; zob. S. Gruszecki, *Stanisław Miński...*, s. 127.

⁵⁰ S. Gruszecki słusznie uznał za niewiarygodną informację w epitafium nagrobnym Mińskiego w kościele św. Antoniego w Padwie, podającą datę 1564 r. jako rok narodzin. Jednocześnie wskazywał, że w 1574 r. S. Miński, za zgodą opiekuna biskupa krakowskiego Franciszka Krasińskiego, puścił swoje dobra warendę matce (*ibidem*, s. 125, 154). W treści czynności prawnej – zapewne ze względu na wątpliwości związane z młodym wiekiem strony – wskazano: „habens annos legitimae aetatis discretionis per nostrarii Maiestatem adiudicatos” (AGAD, MK, 111, k. 259). Co do zasady, ograniczoną zdolność do czynności prawnych (tzw. lata sprawne) uzyskiwano w wieku 15 lat, lecz do 24 lat możliwość dysponowania dobrami ziemskimi była zależna od zgody opiekuna. Zob. B. Lesiński, *Konstytucja sejmowa z 1768 roku o opiece i zdolności do czynności prawnych*, [w:] *Dawne prawo i myśl prawnicza*, Kraków 1995, s. 227–235. Zatem w 1574 r. S. Miński winien znajdować się właśnie w tym przedziale wiekowym, choć niewykluczone jest, że jego zdolność do czynności prawnych uznano decyzją monarchy, mimo nieco młodszego wieku. Wątpliwości pogłębia fakt pełnienia przez S. Mińskiego (o ile jest to ta sama osoba) funkcji poselskiej już w 1578 r., co może wskazywać na wcześniejszą niż przyjmowano datę urodzin zob. *Posłowie ziemski...*, s. 254.

⁵¹ D. Żołądź-Strzelczyk, *op. cit.*, s. 222.

⁵² S. Gruszecki, *Stanisław Miński...*, s. 126–127.

⁵³ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858, s. 194.

⁵⁴ Trudno przy tym zakładać ukończenie całego programu studiów, zazwyczaj młodzież szlachecka poprzestawała na uczęszczaniu na wybrane zajęcia. D. Żołądź-Strzelczyk, *op. cit.*, s. 180–184; H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938, s. 248–250; W. Tygielski, *Peregrinatio academica – Grand Tour. Podróże „do szkół” w systemie edukacji staropolskiej*, [w:] *Collegium/College/Kolegium. Kolegium i wspólnota akademicka w tradycji europejskiej i amerykańskiej*, red. M. O’Connor, P. Wilczek, Boston–Warszawa 2011, s. 47–63.

⁵⁵ W XV w. liczba sędziów sądów ziemskich z wykształceniem uniwersyteckim nie przekraczała 10%. J. Matuszewski, *Dlaczego nie uczono prawa polskiego na akademii? Prawo zwyczajowe*

Przypadek Mikołaja Kossobudzkiego – osoby z uniwersyteckim wykształceniem prawniczym – jest wyjątkowy wśród sędziów sądów szlacheckich. Brak potrzeby prawniczego wykształcenia akademickiego wśród sędziów szlacheckich wynikał m.in. z nieobecności – aż do czasów powstania Akademii Zamoyskiej – prawa ziemskiego w programach studiów prawniczych⁵⁶ i jego specyfiki polegającej na dużej roli prawa zwyczajowego⁵⁷. W związku z powyższym swoistą edukację prawniczą prowadzono na drodze praktycznej, nie zaś akademickiej, przez zdobywanie doświadczenia w kancelariach sądów centralnych i lokalnych, a w XVII, a zwłaszcza XVIII w. – terminowanie przy palestrze trybunalskiej⁵⁸. Dotychczasowe (acz niepełne) badania wskazują, że znaczna część – a być może nawet większość – sędziów sądów ziemskich i podkomorzich obejmujących swoje urzędy pod koniec XVI w. miała już doświadczenie praktyczne w stosowaniu prawa⁵⁹. W omawianej grupie udział osób, które wcześniej sprawowały funkcje związane z wymiarem sprawiedliwości, był niższy. Spośród 14 sędziów sądu ziemskiego i podkomorzich umiejętności prawnicze nabyte wcześniejszą praktyką miały cztery osoby: podsędkiem Maciej Makomaski (wcześniej podpisem ziemski płocki) i Adam Kluszowski (uprzednio podstarości płocki) oraz płoccy pisarze ziemscy: Mikołaj Kossobudzki (awansował z pisarstwa zawkrzeńskiego) i Sebastian Kobiernicki (wcześniej surogator M. Kossobudzkiego i S. Kryskiego na pełnionych przez nich urządach). Osobno należy potraktować starostów płockich. Można domniemywać, że zarówno S. Kryski, jak i S. Miński mieli praktykę w orzekaniu: obaj zasiadali w senacie, więc brali udział w sądach sejmowych, a do tego na starostwo płockie przechodzili z innych starostw grodowych: zakroczymskiego i liwskiego.

w kulturze oralnej i w kulturze pisma, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, t. 8, z. 3, s. 217. Wydaje się, że pod koniec XVI w. odsetek ten był już znacznie wyższy. P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 141.

⁵⁶ W. Witkowski, *Nauczanie prawa krajowego w Akademii Zamoyskiej w XVI–XVIII stuleciu*, [w:] *Akademia Zamojska i jej tradycje*, red. B. Szyszka, Zamość 1994, s. 49–66.

⁵⁷ Ostatnio: J. Matuszewski, *op. cit.*, s. 215–228; W. Tygielski, *Miejsce studiów prawniczych w staropolskim modelu edukacji*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa. Tradycja i przyszłość*, red. H. Izdebski, Warszawa 2009, s. 24–36.

⁵⁸ P. Dąbkowski, *Palestra i księgi sądowe grodzkie i ziemskie w dawnej Polsce*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny” 1926, t. II, z. 2, s. 24–30; W. Sokołowski, *op. cit.*, s. 38–39; R. Jop, *op. cit.*, s. 80–85, 162–165; P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 146–148; A. Rosner, „*Nauka prawa [...] stała się nieuchronnie potrzebną nie tylko przez swą użyteczność, lecz obowiązki, jakie nas łączą w obywatelskim stanie*”. *O tradycji i nowoczesności w nauczaniu prawa w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807–1830)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, t. 8, z. 3, s. 230–232.

⁵⁹ W. Sokołowski, *op. cit.*, s. 44–46; P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 143–145.

8

Analizując przebieg karier sędziów szlacheckich w województwie płockim, należy wyodrębnić starostów płockich. Starostwo grodowe mogło być łączone z innymi urządami ziemskimi i senatorskimi poza tą samą ziemią. Zasadzie *incompatibilitas* podlegały kumulacje z: innym urzędem w tej samej ziemi, drugim starostwem grodowym oraz urządami sędziów sądu ziemskiego⁶⁰. W związku z tym kwestię karier urzędniczych starostów płockich należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach: przechodzenia z i na inne starostwa oraz łączenia ich z innymi urządami. Względnie wysokie uposażenie starostwa płockiego stanowiło o jego atrakcyjności. Obaj starostowie awansowali do Płocka odpowiednio z Zakroczymia i Liwa; nie objęli też później innych starostw grodowych. Fakt rezygnacji z urzędu przez S. Mińskiego w 1605 r. łączył się ze względami rodzinno-finansowymi: wystarał się on o przekazanie starostwa na rzecz zięcia, Jana Tęczyńskiego⁶¹. S. Kryski i S. Miński obejmowali starostwo płockie, znajdując się już w gronie senatorów większych (województwie: mazowiecki i łęczycki). Dla pierwszego był to szczyt kariery, natomiast drugi – wkrótce po rezygnacji ze starostwa płockiego – otrzymał podkanclerstwo koronne. Przebieg karier urzędniczych pozostałych sędziów wybranych do analizy ilustruje tabela 3.

Tabela 3. Przebieg karier urzędniczych sędziów sądów ziemskich i podkomorzycy w województwie płockim w latach 1576–1600⁶²

Urząd	Poprzednie urzędy			Awanse		
	grodzkie/inne	ziemskie	brak	senatorskie	ziemskie	brak
Podkomorzy	–	–	2	1	–*	1
Sędzia ziemski	–	1	2	–	–	3
Podsędek	1	–	4	1	1	3
Pisarz ziemski	1	1	2	1	1	2
Łącznie:	2	2	10	3	2	9

* W 1585 r. Piotr Karnkowski objął starostwo grodowe bobrownickie i łączył je do końca życia z podkomorstwem płockim, co w tabeli zaznaczono jako brak awansu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Aneksie.

⁶⁰ Szerzej o regulacjach i praktyce stosowania zasad *incompatibilitas* w odniesieniu do sędziów sądu ziemskiego na Mazowszu zob. A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy...*, s. 122–125.

⁶¹ AGAD, MK, t. 150, k. 170–170v, 284v–285; S. Gruszecki, *Miński Stanisław...*, s. 321. Po J. Tęczyńskim starostwo płockie na kilkadziesiąt lat przeszło w ręce Krasieńskich. K. Chłapowski, *Starostowie w Wielkopolsce, na Kujawach i Mazowszu 1565–1696 (materiały źródłowe)*, Warszawa 2007, s. 84–85.

⁶² Zastępców sędziów (komorników i surogatorów) i urzędy kancelarii ziemskiej zaliczono do „innych urzędów”, zaś starostwa grodowe – do urzędów ziemskich.

Zdecydowana większość z nich (10) nie piastowała wcześniej żadnych urzędów ziemskich ani grodzkich. Dotyczy to również podkomorstwa i sęstwa, znajdujących się wysoko w hierarchii ziemskiej. Spośród pięciu osób obejmujących te stanowiska, jedynie we wzmiankowanym wcześniej przypadku J. Dłużniewskiego można mówić o wcześniejszym – choć z kilkunastoletnią przerwą – piastowaniu innego urzędu. W województwie płockim tylko sporadycznie zdarzały się awanse z podsęstwa na sęstwo, które były częste w niektórych rejonach Mazowsza⁶³. W przypadku pisarzy ziemskich uprzednio kariery urzędnicze rozpoczęli – aczkolwiek różnymi drogami – M. Kossobudzki i S. Kobiernicki.

Jeśli chodzi o dalsze kariery sędziów, to dziewięciu z nich pozostało na uzyskanych urzędach, pięciu zaś uzyskało wyższe stanowiska. Dla trzech spośród nich oznaczało to awans do senatu: M. Kossobudzki i W. Goślicki otrzymali kasztelanie mniejsze (ciechanowską i sierpską), zaś W. Wilkanowski – większą (płocką). Pozostałe awanse dotyczyły: P. Garwaskiego (starostwo wyszogrodzkie) i M. Dembskiego (sęstwo zawkrzeńskie). Na Wilkanowskiego i Garwaskiego czekały jeszcze kolejne etapy kariery, ostatecznie osiągnęli oni urzędy – odpowiednio – wojewody rawskiego i kasztelana płockiego. Łącznie zatem spośród 14 podkomorzych i sędziów sądów ziemskich, czterech ostatecznie uzyskało godności senatorskie. Jest to sytuacja bliższa przebiegom karier w Wielkopolsce niż na Mazowszu w końcu XVI i pierwszej połowie XVII w.⁶⁴

Większość osób pozostających na stanowiskach sędziowskich w województwie płockim w ostatniej ćwierci XVI w. sprawowała je długo. Spośród nich 10 sprawowało swoje urzędy przez okres od 15 do 25 lat. Pod tym względem wyróżniali się: podsędek płocki Maciej Makomaski i pisarz zawkrzeński Stanisław Kossobudzki, pozostający na swoich urzędach przez ponad trzy dekady. Z kolei tylko kilkuletnie kadencje przypadły w udziale podsędkom zawkrzeńskim Adamowi Kluszowskiemu i Pawłowi Czernickiemu oraz pisarzowi płockiemu Sebastianowi Kobiernickiemu.

Przebieg karier w analizowanej grupie sędziów sądów szlacheckich w dużej mierze był warunkowany czynnikami indywidualnymi. Niemniej jednak można zaobserwować pewne charakterystyczne drogi jej budowania.

Pierwszy model obejmował osoby wywodzące się z rodzin zamożnej szlachty o tradycjach senatorskich. Zaczynały one swoje *cursus honorum* od urzędów bardziej prestiżowych (podkomorzy, sędzia ziemski) lub znaczących (pisarz ziemski), z dużymi szansami na dalszy awans do elity senatorskiej. Zwykle przed objęciem

⁶³ Por. A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy...*, s. 161–163.

⁶⁴ W Wielkopolsce za panowania Zygmunta III niemal ¼ sędziów sądów ziemskich awansowała ostatecznie na urzędy senatorskie; dla całego Mazowsza w okresie 1588–1648 odsetek ten nie przekraczał 5%. E. Opaliński, *Elita władzy...*, s. 22; A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy...*, s. 165–166.

urzędu pełnili funkcje poselskie, ale jedno- lub dwukrotnie i w niewielkim odstępie czasu od awansu. Wydaje się zatem, że był to raczej element okazania gotowości do służby publicznej, a nie budowania podwalin późniejszej kariery. Do tego modelu można zaliczyć aktywność Wojciecha Wilkanowskiego, Pawła Garwaskiego i braci Kossobudzkich⁶⁵.

Drugi model dotyczył osób wywodzących się z grona szlachty średniej, bez dłuższych tradycji urzędniczych. Ich awans na urząd sędziowski w większym stopniu opierał się na wcześniejszym doświadczeniu (funkcje związane z wymiarem sprawiedliwości) lub większą aktywnością polityczną, związaną z wykonywaniem różnych funkcji publicznych⁶⁶. Uzyskiwały one raczej niższe hierarchicznie stanowiska sędziowskie (podsedek, pisarz ziemski) i albo na nich już pozostawały, albo późniejsze awanse nie wychodziły ponad poziom urzędów ziemskich. Zasadniczo w tym modelu przebiegały kariery: Sebastiana Kobiernickiego, Adam Klusowskiego, Macieja Makomaskiego, Marcina Dembskiego.

Kilka osób z grona sędziowskiego wymyka się jednak tym – z natury rzeczy uproszczonym – schematom. Przede wszystkim dotyczy to osób, których kariery przebiegały przy wsparciu braci biskupów: Piotra Karnkowskiego i Walentego Goślickiego⁶⁷. Na osobne ujęcie zasługują starostowie płocki. Należy ich – ze

⁶⁵ Wprawdzie Stanisław Kossobudzki nie awansował do Senatu, ale być może w czasie drugiego bezkrólewia szlachta wyszogrodzka wybrała go jako osobę sprawującą funkcję tamtejszego kasztelana – na sejmiku i okazywaniu szlachty województwa płockiego w Raciążu 7 lutego 1576 r. przy osobie S. Kossobudzkiego pojawia się określenie „nominat wyszogrodzki”. BPAN Kr., rkps 8336, k. 46–47v. Wątpliwości związane z powyższą wzmianką dotyczą identyfikacji osoby (który to ze Stanisławów Kossobudzkich?), jak i wersji podanej przez – skolięganego z Kossobudzkimi – B. Paprockiego, który szlachecką elekcję na kasztelaniego wyszogrodzkiego łączył z Wojciechem Wilkanowskim. B. Paprocki, *op. cit.*, s. 194.

⁶⁶ W toku prac nad niniejszym artykułem nie podjęto badań nad istotną problematyką karier wojskowych sędziów, wpisujących się w model służby publicznej. Wiadomo, że szczylicili się nią: P. Garwaski (1590, 1600–1602) oraz S. Kossobudzki – na jego wieloletnie posługi zwracał uwagę sejmik płocki w 1606 r. P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 138–140; BPAN Kr., 951, k. 230. Na temat roli wojskowej służby publicznej w karierze sędziów zob. W. Sokołowski, *op. cit.*, s. 24–25; P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 149–150.

⁶⁷ Wydaje się, że mniejsze znaczenie miały w tym okresie w województwie płockim związki o charakterze klientalnym. W literaturze omawiany był przykład Pawła Garwaskiego, o którego awans na pisarstwo w 1585 r. zabiegali S. Kryski i G. Zieliński u kanclerza J. Zamoyskiego. W. Tygielski, *W poszukiwaniu patrona*, „Przegląd Historyczny” 1987, t. LXXVIII, z. 2, s. 202. Zabiegi były wówczas nieskuteczne, nominację królewską Garwaski otrzymał trzy lata później. Wydaje się przy tym, że – zważywszy na pozycję społeczną zainteresowanego – ewentualna przynależność do klientów kanclerza nie była elementem decydującym o awansie. Już jako pisarz znajdował się w orbicie wpływów Zamoyskiego, lecz tak naprawdę dalszy rozwój jego kariery nastąpił dopiero po śmierci kanclerza. P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 137–138.

względu na urodzenie⁶⁸, małżeństwa i koligacje czy majątek – sytuować w warstwie magnackiej. Pierwsze nadane im urzędy (kasztelania raciąska S. Kryskiego i kasztelania liwska S. Mińskiego) od razu zapewniały miejsce w Senacie. Posiadali oni też inne tenuty, więc dochodowe starostwo płockie było kolejną oznaką łaski i wdzięczności monarszej.

9

Jednym z założeń szkicu było przeprowadzenie swoistego rekonesansu w zakresie możliwości dalszego prowadzenia badań, już o charakterze prozopograficznym, zbiorowości sędziów sądów szlacheckich (starostów, podkomorzonych i sędziów sądów ziemskich). W przypadku województwa płockiego widać, że osoby starostów płockich wyróżniają się spośród pozostałych sędziów. Zarówno Stanisława Kryskiego, jak i Stanisława Mińskiego można zaliczyć do grona lokalnej magnaterii (występującej – wbrew twierdzeniom starszej literatury – w II połowie XVI w. na Mazowszu⁶⁹). Wprawdzie ich pozycja społeczna i majątkowa była daleka od wielkich rodów magnackich, ale już porównywalna z większością wielkopolskich rodzin należących do tej warstwy⁷⁰. W przypadku województwa płockiego celowość porównania w jednej zbiorowości starostów i pozostałych mianowanych przez króla sędziów szlacheckich budzi pewne wątpliwości. Nie przekreśla to jednak użyteczności podobnych analiz w stosunku do innych ziem. Należy pamiętać, że starostwo płockie było specyficzne – jako jedna z najbardziej atrakcyjnych królewskich ziem w prowincji wielkopolskiej przypadła w udziale najbardziej wpływowemu tamtejszemu rodowi. Dalsze badania wymagają dobrego zachowania ksiąg grodzkich i ziemskich, przynajmniej jeśli chodzi o dane na temat statusu majątkowego sędziów. Niniejszy artykuł potwierdził bowiem wady rejestrów podatkowych w tym względzie. Dalsze badania winny zawierać też szerszy kwestionariusz pytań, dotyczący m.in. pokrewieństwa bocznego i powinowactwa (znaczenie koligacji dla

⁶⁸ Wprawdzie najbliżsi męscy krewni Stanisława Mińskiego nie pełnili urzędów senatorskich, ale jego matką była wojewodzianka mazowiecka Dorota Goryńska z Orzjanowa. S. Gruszecki, *Miński Stanisław...*, s. 320.

⁶⁹ W tym zakresie nieaktualne są przede wszystkim twierdzenia A. Pawińskiego (*Wstęp*, [w:] *op. cit.*, s. 62–63) o braku większej (przekraczającej 10 wsi) własności ziemskiej w województwie płockim. Zbliżony do S. Kryskiego majątek (miasto i około 30 wsi) zgromadził też wojewoda płocki Grzegorz Zieliński. R. Zieliński, *Wojewoda płocki Grzegorz Zieliński*, „Notatki Płockie” 1957, t. 2, nr 2, s. 6–7. Dokładniejszej analizy wymaga też majątek Krasińskich, którzy w II połowie XVI w. na pograniczu płocko-ciechanowskim budowali podstawy znaczenia rodu w następnych stuleciach.

⁷⁰ Por. ustalenia E. Opalińskiego, *Elita władzy...*, s. 34–35.

pozycji danej osoby w społeczności szlacheckiej i możliwości budowania kariery) czy działalności fundacyjnej poszczególnych osób.

Przeprowadzona analiza wykazała, że województwo płockie miało swoją specyfikę, jeśli chodzi o obsadę stanowisk sędziów sądów szlacheckich w ostatnim ćwierćwieczu XVI w. Polegała ona na zainteresowaniu tymi urządzeniami – zwłaszcza w ziemi płockiej – rodzin należących do lokalnych elit, zaliczających się do zamożnej szlachty i posiadających tradycje senatorskie⁷¹. Silna reprezentacja tej grupy (stanowiąca niemal połowę analizowanej zbiorowości) spowodowała kilka charakterystycznych zjawisk. Zaliczyć do nich można: stosunkowo niewielką liczbę sędziów awansujących z innych urzędów ziemskich i grodzkich, porównywalny z Wielkopolską odsetek późniejszych awansów na stanowiska senatorskie, sporą grupę osób z wykształceniem uniwersyteckim⁷² (w tym Mikołaja Kossobudzkiego, absolwenta wydziału prawa uniwersytetu w Padwie), za to mniej liczną – posiadających praktyczną znajomość prawa wynikającą z pełnionych wcześniej urzędów⁷³. Warto również zaznaczyć rolę funkcji pełnionych z wyboru szlachty, które wykonywała większość sędziów jeszcze przed objęciem urzędu. Dla zamożnej szlachty stanowiły one pewien element *cursus honorum*, dla średniej zaś mogło być drogą budowania swojej pozycji w lokalnej społeczności szlacheckiej.

Czynniki mające wpływ na objęcie urzędu sędziowskiego były dość typowe i wskazywane w dotychczasowej literaturze: pochodzenie i koligacje, pozycja majątkowa, służba publiczna. Ważnym elementem była też „dawność” osiadłości rodu: spośród 16 sędziów zdecydowana większość stanowiła szlachtę od pokoleń zamieszkującą województwo płockie. Jedynie w stosunku do Piotra Karnkowskiego i Stanisława Mińskiego można podnieść, iż byli osobami nowymi. Wśród różnych czynników ułatwiających zdobycie stanowiska albo przynajmniej poprawę sytuacji ekonomicznej warto zwrócić uwagę na kariery duchowne członków rodziny. Ich wpływ na rozwój kariery można zaobserwować u Piotra Karnkowskiego, Walentego Goślickiego, Marcina Dembskiego, czy nawet – w pewnym stopniu – Stanisława

⁷¹ Taką tendencję można zaobserwować również w pierwszej połowie XVII w.: wśród sędziów płockiego sądu ziemskiego oraz podkomorzych znaleźć można przedstawicieli Kryskich, Karnkowskich czy Narzymskich. Odpowiedź na pytanie, czy była ona tak znacząca jak pod koniec XVI w., wymaga jednak dokładniejszej analizy.

⁷² Wynikało to z obecności w omawianej grupie wielu przedstawicieli rodów o tradycjach bądź aspiracjach senatorskich. Na solidnie wykształcenie elity senatorskiej za panowania Władysława IV zwrócił niedawno uwagę M. Broniarczyk, *Wykształcenie świeckich senatorów w Koronie za Władysława IV*, „Kwartalnik Historyczny” 2013, R. CXIX, nr 2, s. 251–303.

⁷³ Oczywiście studia i praktyka prawnicza wzajemnie się nie wykluczały, czego przykładem w omawianej grupie może być Marcin Dembski. O innych osobach, które obejmowały urzędy sędziowskie pod koniec XVI w. i łączyły wykształcenie z doświadczeniem stosowania prawa w praktyce, zob. P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 142–143.

Kryskiego. Wydaje się, że w warunkach województwa płockiego w omawianym okresie był to czynnik dużo ważniejszy niż funkcjonowanie układów klientalnych.

Aneks

Sędziowie sądów szlacheckich w województwie płockim w latach 1576–1600⁷⁴

Podkomorzowie płoccy

Wojciech Wilkanowski z Rzewnina h. Lis (1566–1582)⁷⁵

Pochodzenie: syn Adama, kaszt. płockiego; żonaty z Jadwigą z Maciejowskich, córką Jana wojewody lubelskiego;

Majątek: Rzewnin, Rczylin (Arcelin), Grochowarsk Wilkanowski, Rybitwy (ziemia płocka) Brzozowo-Łąg (z. ciechanowska), prawdopodobnie Witkowice i Łażnia (z. gostyńska): ok. 50 łanów⁷⁶. W 1579 r. аренда klucza raciąskiego biskupa płockiego;

⁷⁴ Do ustalenia informacji zamieszczonych w Aneksie wykorzystano następujące źródła: rejestry podatkowe województwa płockiego z lat 70. i 80. XVI w. (AGAD, ASK I, sygn. 42, k. 288–460, 465–640, 944–1054; sygn. 44, k. 1–98, 288–444, 458–647, 662–844) i całego Mazowsza opublikowane przez A. Pawińskiego, *Polska XVI wieku...*, *passim*; oraz: *Posłowie ziemscy koronni...*; *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, red. T. Jurek, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl> [dalej: SHG; dostęp: lipiec 2016]; E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, A. Moniuszko, *Mazowieckie sądy...*; odpowiednie hasła herbarzy: B. Paprocki, *op. cit.*; A. Boniecki, *op. cit.*; *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 3–6, 9, Lipsk 1839–1842; J. Łempicki, *op. cit.*, t. 2–3. Bardziej szczegółowe odniesienia bibliograficzne znajdują się przy poszczególnych nazwiskach. Wielkość majątku oszacowano na podstawie łanów kmiecych ujawnianych w rejestrach podatkowych.

⁷⁵ AGAD, MK, t. 99, k. 262; PGW, t. 70, k. 90v–92; BPAN Kr. rkps 8336, k. 4v, 34, 36; *Atlas historyczny Polski*, t. 2: *Województwo płockie...*, s. 70.

⁷⁶ E. Opaliński uznał, że majątek W. Wilkanowskiego stanowiło co najmniej 12 wsi. Powyższą tezę oparł na domniemaniu wniesienia do małżeństwa dóbr ziemskich przez Jadwigę Sobocką (matkę) i Jadwigę Maciejowską (żonę podkomorzego płockiego) oraz transakcji między jego synami, w której Piotr zrzekł się na rzecz braci czterech wsi w powiecie kaliskim. E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie...*, s. 181. Podstawowym zastrzeżeniem wobec tych szacunków jest brak wskazania podstawy źródłowej twierdzenia o wnoszeniu dóbr ziemskich do małżeństw przez matkę i żonę W. Wilkanowskiego. Była to sytuacja nietypowa w małżeńskich stosunkach majątkowych, stąd też takie twierdzenia powinny być dobrze udokumentowane. Przytoczone przez E. Opalińskiego źródła wskazują na wyznaczenie posagów pieniężnych w wysokości: prawdopodobnie 1300 złp Jadwidze Sobockiej (AGAD, MK, t. 55, k. 194) oraz 3 tys. złp Jadwidze Maciejowskiej (AGAD, MK, t. 99, k. 262–263v). Natomiast jeśli chodzi o rezygnację Piotra Wilkanowskiego na rzecz braci z 1605 r., to nie wiadomo, w jakich okolicznościach nabył on wymienione dobra ziemskie w województwie kaliskim i od jakiego czasu pozostawały one w rodzie Wilkanowskich. Dodatkowo, trzy z czterech wykazanych w kontrakcie wsi nie znajdują się wielkopolskich rejestrach podatkowych wydanych przez A. Pawińskiego – być może były przysiółkami podatkowo uwzględnianymi wraz z Małą Wsią.

Poprzednie urzędy: –

Następne urzędy: kasztelan plocki (1582–1595); wojewoda rawski (1595–1598);

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: poseł na sejm (1565, 1567, konwokacyjny 1573, konwokacyjny 1575, 1576/1577); sędzia kapturowy plocki (1572); deputat na zjazd stężycki (1575); szafarz poborów woj. plockiego (1576).

Piotr Karnkowski h. Junosza (1582–1604)⁷⁷

Pochodzenie: bratanek Jana biskupa przemyskiego, brat Stanisława arcybiskupa gnieźnieńskiego; żonaty z Anną z Moszczeńskich, córką Jakuba cześnika dobrzyńskiego;

Majątek: część Karnkowa, Radotki (od 1583 r., z. dobrzyńska), Sikorz i Goworowo (od 1583 r., z. plocka): ok. 16 łanów;

Poprzednie urzędy: –

Następne urzędy: starosta bobrownicki (1585–1604);

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: –

Starostowie plockcy

Stanisław Kryski z Drobnina h. Prawdzic (1576–1595)⁷⁸

Pochodzenie: syn Pawła, bratanek Jana kasztelana zakroczymskiego i Piotra kasztelana plockiego; żonaty z: 1. Małgorzatą z Uchańskich, córką Arnulfa wojewody plockiego, 2. Katarzyną z Kosińskich, 1° v. Wodzińską;

Majątek: miasto Drobnin i wsie: Kuchary Kryskie, Nowa Wieś (Kryska), Świerczyno Małe, Gradzanowo, Krzeczanów, Zieluń, Świnagóra, Dziwanowo, Radziny, Dziwy, Sikorz z Goworowem (do 1583 r., z. plocka), połowa Strzembowa (z. zakroczymska): ponad 100 łanów⁷⁹; posiadacz tenut Dobrzyń i Rypin;

⁷⁷ AGAD, PGW, t. 79, k. 303–303v; A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. I, *Wielkopolska*, Warszawa 1883, s. 326.

⁷⁸ AGAD, PGW, t. 76, k. 424v; t. 79, k. 303; t. 80, k. 229–232; t. 83, k. 599; t. 84, k. 195; A. Przyboś, *op. cit.*, s. 486–487; G. Zieliński, J. Zieliński, *op. cit.*, s. 102; K. Chłapowski, *Starostowie w Wielkopolsce...*, s. 84. Nie uwzględniono wsi Miednik, Drgicz i Grzebychy, wykazywanych w rejestrach poborowych ziemi nurskiej z 1578 r., wniesionych rok wcześniej do małżeństwa przez Katarzynę z Kosińskich, wdowę po Mikołaju Wodzińskim.

⁷⁹ Przyjęto w tym wypadku szacunek podnoszący wielkość dóbr w stosunku do rejestru poborowego z 1578 r. (86 łanów) – jest on bowiem bardzo zaniżony w przypadku starosty plockiego. Różnica wielkości niektórych dóbr wykazywanych w rejestrach z 1563 i 1578 r. sięga ponad 50%. Przykładowo: Kuchary Kryskie – odpowiednio 15 i 6 łanów; Nowa Wieś Kryska – 11 i 5,5 łana; Zieluń – 12 i 6 łanów; Świnagóra – 20 i 8 łanów. AGAD, ASK I, sygn. 42, k. 70. Przeciętnie spadek liczby łanów wykazywanych na cele podatkowe między rejestrami z lat 1563–1564 a późniejszymi rejestrami z II poł. XVI w. wynosił 10–20%. W. Pałucki, *Przynależność własnościowa osad*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Mazowsze...*, s. 100.

Poprzednie urzędy: kasztelan raciąski (1563–1576), starosta zakroczymski (1574–1576);
Następne urzędy: wojewoda mazowiecki (1576–1595; nominacja na urzędy starosty i wojewody 12 maja 1576 r.);

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: poseł na sejm (1562/1563, 1576).

Stanisław Miński h. Prus (1595–1606)⁸⁰

Pochodzenie: syn Kaspra wojskiego warszawskiego; żonaty z Urszulą z Dembińskich, córką Walentego kanclerza koronnego;

Majątek: połowa miasta Mińsk oraz wsie: Kędzirak, Wólka Czarna, Łaziska, Rządza, Przytoka, Rudno, Oleksin, Podgórzno, Kazubicza (z. czerska), Zatory, Wola Zatorska (z. nurska), Kobyłka, Turowo (z. warszawska), Tarnówko i część wsi Osęka (z. liwska): ok. 135 łanów⁸¹; być może też dalsze dobra (wsie: Janowo, Wyglądały, Wierzbno, Jaworek?) w ziemi liwskiej⁸², zakroczymskiej i województwie łęczyckim; posiadacz tenut: Osmolin, Sanniki (woj. rawskie), Tyszowce (woj. bełskie), wsi Bogucice (woj. sandomierskie);

Poprzednie urzędy: kasztelan liwski (1588), kasztelan zakroczymski (1588–1590), starosta liwski (1591–1595), wojewoda łęczycki (1590–1606);

Następne urzędy: podkanclerzy koronny (1606–1607);

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: poseł na sejm (1578).

Sędziowie ziemscy

Jan Dłużniewski z Lelicz h. Dołęga, sędzia ziemski płocki (1577–1602)⁸³

Pochodzenie: syn Jana Zawiszy, kasztelana płockiego; żonaty z: 1. b.d., 2. Zofią z Konarskich; 3. Reginą z Rokickich;

Majątek: wsie Lelicze, Zbójno (z. płocka), Wronino (z. wyszogrodzka): 21,5 łana; posesor zastawny wsi Srebrna, należącej do Niszczyckich (do 1580);

⁸⁰ Szerzej o sytuacji majątkowej S. Mińskiego: S. Gruszecki, *Stanisław Miński...*, s. 129–130, 141–142.

⁸¹ W *Atlasie historycznym Polski* zamieszczono informację, iż S. Miński był właścicielem jednego miasta i 16 wsi o łącznej powierzchni 160 łanów knieczych. *Atlas historyczny Polski. Mazowsze...*, s. 101.

⁸² Wsie Wierzbno i Jaworek należały do matki S. Mińskiego, która wraz z nim ufundowała kościół w Wierzbnie. Janowo i Wyglądały były wsiami założonymi przez fundatorów kościoła. W. Knapiński, *Notaty do historii kościołów diecezji warszawskiej z archiwum Konsystorza Warszawskiego*, mps sporządzony przez Z. Boczkowską, powielony ok. 1949, s. 836 (egz. przechowywany w Archiwum Archidiecezjalnym w Warszawie). Za udostępnienie niniejszych informacji składam serdeczne podziękowania dr Annie Salinie, pracującej nad projektem słownika historyczno-geograficznego ziemi liwskiej w średniowieczu.

⁸³ AGAD, MK, t. 95, k. 74v; PGW, t. 67, k. 182v; t. 74, k. 14; BPAN Kr., rkps 8336, k. 51–51v.

Poprzednie urzędy: cześnik płocki (1559–1563)⁸⁴;

Następne urzędy: –

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: poborca ziemi płockiej (1576).

Michał Dąbkowski, sędzia ziemski zawkrzeński (1557–1579)⁸⁵

Pochodzenie: syn łowczego płockiego Michała; b.d. o małżeństwie;

Majątek: części wsi Dąbki (z. zawkrzeńska) i Klewki (z. ciechanowska): ok. 7 łanów;

Poprzednie urzędy: –

Następne urzędy: –

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: sędzia kapturowy województwa płockiego (1572).

Adam Kosmaczewski z Łomii h. Jastrzębiec, sędzia ziemski zawkrzeński (ante 1583–1601)⁸⁶

Pochodzenie: syn Cherubina; żonaty z Dorotą z Sierakowskich, córką Andrzeja z Widłnej;

Majątek: części wsi Łomia (z. zawkrzeńska), Kosmaczewo, Psary, Kosino (z. płocka): ok. 7 łanów (w tym 4 opuszczone, wykazane w rejestrze z 1579 r.);

Poprzednie urzędy: –

Następne urzędy: –

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: –

Podsędkowie

Walenty Goślicki z Goślic h. Grzymała, podsędek płocki (1577–1595)⁸⁷

Pochodzenie: syn Andrzeja, brat Wawrzyńca biskupa poznańskiego; żonaty z Barbarą z Koziobrodzkich, córką Jana;

Majątek: części wsi Goślice i Leszczyny (z. płocka): 5 łanów; w 1579 r. starosta dóbr płockich i wsi Mąkolin, należących do biskupa płockiego;

Poprzednie urzędy: –

Następne urzędy: kasztelan sierpski (1595–1597);

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: deputat na zjazd stężycki (1575), poseł na sejm (konwokacyjny 1575).

⁸⁴ Ze względu na nieobecność na sądach *ultimae instantiae*, pozbawiono urzędu dotychczasowego cześnika i nadano cześnikostwo płockie Tomaszowi Narzymowskiemu. AGAD, MK, t. 96, k. 120v.

⁸⁵ AGAD, PGW, t. 70, k. 187; t. 72, k. 3v; MK, t. 90, k. 272v–273; BPAN Kr., rkps 8336, k. 4v. A. Boniecki zamieścił w swoim herbarzu rodzinę Dąbkowskich z powiatu mławskiego, jednak nie zdołał ustalić ich herbu. Paprockiemu i Niesieckiemu Dąbkowscy z województwa płockiego nie są znani. Być może wywodzili się z Dąbkowskich herbu Półkozic z ziemi rawskiej.

⁸⁶ AGAD, PGW, t. 79, k. 74–74v.

⁸⁷ AGAD, MK, t. 141, k. 112–114v; PGW, t. 68, k. 259; PGR, t. 1, k. 674; BPAN Kr., rkps 8336, k. 34, 36.

Maciej Makomaski h. Jastrzębiec-Boleścic, podsędek płocki (1596 – post 1631)⁸⁸

Pochodzenie: syn Macieja; b.d. o małżeństwie;

Majątek: część wsi Makomazy (z. płocka): ok. 1 łana⁸⁹; аренда wsi Ostrowy (1586–1589);

Poprzednie urzędy: podpisek ziemski płocki;

Następne urzędy: –

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: deputat do rewizji płockich ksiąg ziemskich (1631).

Paweł Czernicki (Czerznicki) h. Jastrzębiec, podsędek zawkrzeński (ante 1579–1583)⁹⁰

Pochodzenie: b.d.;

Majątek: części wsi Bielawy Gołuskie i Gołuszyno (z. zawkrzeńska): 5,5 łana;

Poprzednie urzędy: b.d.;

Następne urzędy: –

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: –

Adam Kluszowski h. Jasińczyk, podsędek zawkrzeński (ante 1585–1586)⁹¹

Pochodzenie: syn Macieja z Kluszowa i Stropuchowa; b.d. o małżeństwie;

Majątek: części wsi Kluszowo, Łomia (z. zawkrzeńska), Purzyce (z. ciechanowska): ok. 6 łanów;

Poprzednie urzędy: podstarości płocki 1579;

Następne urzędy: –

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: –

Marcin Dembski (Dębski) h. Prawdzic, podsędek zawkrzeński (1586–1601)⁹²

Pochodzenie: syn Stanisława z Dembska; b.d. o małżeństwie;

Majątek: część wsi Dembsk (z. zawkrzeńska): 4 łany;

Poprzednie urzędy: –

Następne urzędy: sędzia ziemski zawkrzeński (1601–1611);

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: deputat do rewizji ksiąg ziemskich zawkrzeńskich (1575); poborca województwa płockiego (1585, 1594); deputat do Trybunału Koronnego (1596); poseł na sejm (1603); poseł na zjazd sandomierski (1606).

⁸⁸ AGAD, PGW, t. 72, k. 411v–412; t. 84, k. 482.

⁸⁹ Wprawdzie w rejestrze z 1578 r., wydanym przez Pawińskiego, Maciej Makomaski opłacał podatek z 1¼ łana, lecz był on wówczas zastawnikiem połowy łana należącej do swojego brata Jana. AGAD, PGW, t. 68, k. 107v–108. W rejestrze z roku następnego część Macieja określono na 1 łan.

⁹⁰ AGAD, PGW, t. 70, k. 187; t. 79, k. 271v.

⁹¹ AGAD, PGW, t. 70, *passim*; t. 83, k. 497.

⁹² AGAD, PGW, t. 83, k. 618, 838; t. 96, k. 640–642; BPAN Kr., rkps 8336, k. 34–35v.

Pisarze ziemscy

Mikołaj Kossobudzki h. Pobóg, pisarz ziemski płocki (1569–1585)⁹³

Pochodzenie: syn Pawła kasztelana liwskiego, żonaty z Zofią z Działyńskich, córką Jana wojewody chełmińskiego;

Majątek: być może część wsi Zembok (z. ciechanowska) i część Otoczyna (z. zawkrzeńska), zapewne dalsze dobra w ziemi płockiej i liwskiej: ok. 12,5 łana;

Poprzednie urzędy: pisarz ziemski zawkrzeński (1567–1569);

Następne urzędy: kasztelan ciechanowski (1585–1586);

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: poseł na sejm (1565, 1566, 1567, 1569, 1572, 1582, 1585); sędzia kapturowy województwa płockiego (1572); poborca województwa płockiego (1574).

Sebastian Kobiernicki h. Dołęga, pisarz ziemski płocki (1585–1588)⁹⁴

Pochodzenie: syn Andrzeja z Machczyna, żonaty z Dorotą z Kosińskich, 1° v. Kalicką;

Majątek: wieś Wyszyny, części wsi: Kobierniki, Brunowo (z. płocka), Murzynowo⁹⁵ (z. do-brzyńska): ok. 5 łanów;

Poprzednie urzędy: surogator pisarza płockiego (1574, 1579); surogator starosty płockiego (1577);

Następne urzędy: –

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: poseł na sejm (konwokacyjny 1575, 1576, 1582); sędzia kapturowy woj. płockiego (1572); deputat na zjazd stężycki (1575), deputat do Trybunału Koronnego (1585).

⁹³ AGAD, PGW, t. 83, k. 497–498; BPAN Kr., rkps 8336, k. 4v; H. Kowalska, *op. cit.*, s. 304–306. Rodzina Kossobudzkich była bardzo rozrodzona, stąd też trudno dokładnie ustalić stan posiadania braci Mikołaja i Stanisława. Już fakt, że w ostatnim ćwierćwieczu XVI w. w ziemi płockiej działało jednocześnie trzech Stanisławów Kossobudzkich: z Zemboka (pisarz ziemski zawkrzeński), z Łubek (teść Jana Garwaskiego) i z Radzanowa (ojciec Adama, późniejszego wojewody mazowieckiego) obrazuje skalę problemu. Z braci Mikołaja i Stanisława, w płockich rejestrach podatkowych występuje tylko ten drugi, wskazywany jako posiadacz części czterech wsi w ziemi płockiej (łącznie 7,5 łana). W ziemi zawkrzeńskiej bliżej niesprecyzowani Kossobudzcy mieli Otoczyno (zajechane w 1573 r. przez Mikołaja. H. Kowalska, *op. cit.*, s. 305) i Krzywonos (łącznie 6,5 łana). Po ojcu Pawle, kasztelanie liwskim, braciom przypadł Zembok (5 łanów). Ze względu na wymóg osiadłości urzędników można przypuszczać, że zarówno Stanisław, jak i Mikołaj posiadali jakieś dobra w ziemi zawkrzeńskiej, a sam Mikołaj – też w płockiej. Po ojcu przypadły im jeszcze bliżej nieokreślone włości w ziemi liwskiej. Przyjęto założenie, że obydwaj na przełomie lat 60. i 70. XVI w. – a zatem wkrótce po śmierci ojca – dysponowali podobnym majątkiem nieruchomym. Rejestry podatkowe wykazują łącznie od 10 do 12,5 łana kmieckiego dóbr S. Kossobudzkiego; wobec braku informacji o dobrach w ziemi liwskiej i ewentualnym podziale Zemboka, przyjęto wyższy szacunek.

⁹⁴ AGAD, PGW, t. 66, k. 82; t. 78, k. 274; BPAN Kr., rkps 8336, k. 4v, 34–36, 58

⁹⁵ Pewną niewiadomą stanowi 1-łanowa wieś Radotki. W płockich księgach grodzkich znajduje się informacja o intromisji Piotra Karnkowskiego w wieś Radotki alienowaną przez S. Kobiernickiego. AGAD, PGW, t. 79, k. 303v. W herbarzu Łempickiego mowa jednak o posiadaniu wsi z tytułu dożywocia przez Dorotę, wdowę po S. Kobiernickim. J. Łempicki, *op. cit.*, t. 2, s. 217.

Paweł Garwaski z Garwarza h. Grzymała, pisarz z. płocki (1588–1606)⁹⁶

Pochodzenie: syn Pawła kasztelana sierpskiego; żonaty z Dorotą z Zielińskich, córką Grzegorza wojewody płockiego

Majątek⁹⁷: wsie Brochocin, Przeciszewo⁹⁸, Miszewo Garwaskie⁹⁹ (z. płocka),

⁹⁶ P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 136–138; J. Choińska-Mika, *op. cit.*, s. 65, 156–158; Z. Anusik, *op. cit.*, s. 51–56.

⁹⁷ Z. Anusik przyjął, że majątek P. Garwaskiego w 1578 r. składał się z wsi: Garwarz, Brochocin, połowy Przeciszewa i połowy Woli Młockiej (w sumie ok. 34,5 łana kmiecego). Powyższe ustalenia zawierają jednak pewne błędy. Najpoważniejszym z nich jest przyjęcie rejestru podatkowego województwa płockiego z 1578 r. za podstawowe źródło (o jego niedoskonałościach wspomniano wyżej) bez uwzględnienia szerszego materiału źródłowego, w tym kluczowych dokumentów: działów majątkowych Hieronima, Stanisława, Pawła i Jerzego Garwaskich z 1578 r. oraz donacji stryja Hieronima Garwaskiego na rzecz Pawła z początku 1579 r. Dział majątkowy między braćmi Garwaskimi z 1578 r. przewidywał: „ojczyste wsie w płockiej wyszogrodzkiej mianowicie wiesz Brochoczin Wielgi i na Małem pewna cząstka, Przeciszewo i pewna częszcz na Małochuwku, puł Kawieczina i puł Woliej Młoczkiej i dom wolni w Płoczku dostali szię i nalieżecz mają działem wiecznym Pawłowi Garwaskiemu ze wszytkiem wyżej mianowanych dóbr imion gruntów użytkami” (AGAD, PGW, t. 68, k. 63). W ciągu 1578 r. P. Garwaski uporządkował swoje sprawy majątkowe, m.in. sprzedając części w Brochocinku i Małoszewie albo Małachowie (identyfikacja wsi niepewna) oraz dom w Płocku (*ibidem*, k. 88v–89v, 132v, 229v–230, 337v–338). Z kolei w donacji Hieronima Garwaskiego zapisano: „villas suas: totalis et integris Garwasz nec non sortem in Glinioieczk in districtu niedzboriensis ac Miszewko nuncupata [? – w innych częściach dokumentu dwukrotnie wspomniano, że chodzi o Miszewko Wiskie – A.M.] in districtu plocensis, nec non totalis et integris sortis suas haereditariis in bonis Kawieczino et Bodzanow oppido in districtu wyszogradensi sittis [...] Reverendus Hieronimus Garwaski cancellarius gnesnensis praeominato Paulo Garwaski ipsiusque successoribus legitimis dedit et resignat” (AGAD, PGW, t. 70, k. 38v–39). Z. Anusik niesłusznie uznał, że po dziale majątkowym Stanisław Garwaski był właścicielem Miszewka Garwaskiego i Krawieczyna, a w 1590 r. wykupił także Małoszewo. Były to bowiem posiadłości jego brata Pawła, co częściowo wynika z działu majątkowego, a potwierdzone jest wieloma wzmiankami w płockich księgach grodzkich, przykładowo: AGAD, PGW, t. 72, k. 262–262v; t. 94, k. 94, 125v, 393; t. 96, k. 88; t. 101, k. 25, 405, 692v, 713, 945; t. 102, k. 585; t. 103, k. 554; t. 104, s. 1233; PGR, t. 2, k. 310; t. 4, k. 1027v; t. 5, k. 619. Jako zbyt kategoriyczne należy też uznać stwierdzenia, że P. Garwaski posiadał połowę, a nie całość Przeciszewa, oraz nie mógł mieć części Gliniojecka – dóbr, których własność wynika z wcześniej cytowanych umów majątkowych.

⁹⁸ W rejestrze podatkowym z 1578 r. Przeciszewo liczyło 9 łanów kmiecych i znajdowało się w posiadaniu trzech wdów: Garwaskiej (może chodziło o Annę z Kossobudzkich, wdowę po Janie, bracie Pawła?) – 5 łanów, oraz bliżej nieokreślonych Mikołajowej i Janowej – po 2 łany. A. Pawiński, *Polska XVI wieku...*, t. V, s. 23. W dziale majątkowym z 1578 r. jednak wskazano, że P. Garwaskiemu przypadła całość Przeciszewa (wniosek z odnotowywania w dokumencie sytuacji przekazania połowy albo części wsi przy innych dobrach). Tuż po dziale zastawił on na rok 2 łany Andrzejowi Przeciszewskiemu, synowi przeszłego Mikołaja. AGAD, PGW, t. 68, k. 163v–164 (być może stąd w rejestrze poborowym wdowa po Mikołaju?). W toku kwerendy nie udało się odnaleźć transakcjach majątkowych na tych dobrach po 1578 r.

⁹⁹ W rejestrze podatkowym z 1578 r. nazwą Mniszewo Garwaskie oznaczono tylko parafię. Niemniej jednak można chyba wieś Miszewo utożsamiać z wykazywanym Mniszewo Minor (Miszewko), liczącym 6 łanów kmiecych. A. Pawiński, *Polska XVI wieku...*, s. 8. Problemem

Garwarz¹⁰⁰ (być może część, z. zawkrzeńska), Krawieczyn (z. wyszogrodzka), części wsi: Wola Młocka¹⁰¹, Głinojeck (?)¹⁰² (z. zawkrzeńska), Bodzanów (wójtostwo, z. płocka?)¹⁰³: ok. 50–60 łanów

Poprzednie urzędy: –

Następne urzędy: starosta wyszogrodzki (1606–1616), kasztelan sierpski (1611–1616), kasztelan płocki (1616–1618)

w tym wypadku jest jednak wieloznaczność nazw Miszewo i Miszewko w ziemi płockiej, zob. hasła: Miszewo Garwackie, Miszewo-Stefany, Miszewo Murowane, Cztanowo-Miszewo, SHG. W księgach płockich tego okresu własność P. Garwaskiego określano nazwami: Miszewo Garwackie, Miszewko Garwackie, Miszewo i Miszewko.

¹⁰⁰ Wieś Garwarz w rejestrze podatkowym z 1578 r. liczyła 11 łanów kmiecych, przekazana została w całości P. Garwaskiemu w donacji stryja Hieronima. W 1585 r. w księgach grodzkich zamieszczono wpis z próby intromisji w Garwarz należący do Stanisława Garwaskiego. AGAD, PGW, t. 83, k. 482. Nie wiadomo, czy doszło do podziału (wieczystego? okresowego?) wsi między Pawłem a Stanisławem, czy też był to błąd skryby lub formalny wybieg mający utrudnić egzekucję. Nie odnaleziono innych wpisów świadczących o przynależności Garwarza do S. Garwaskiego. Jako dobra Pawła wzmiankowane w latach: 1592, *ibidem*, t. 94, k. 125v; 1594, *ibidem*, t. 97, k. 205v, 626; 1610, PGR, t. 4, k. 543.

¹⁰¹ W rejestrze podatkowym z 1578 r. wykazano 2 i 5/8 łana Woli Młockiej w posiadaniu P. Garwaskiego; pozostała część – 12 łanów – w posiadaniu jego stryja Hieronima. A. Pawiński, *op. cit.*, s. 116. Dział braterski przewidywał przekazanie połowy Woli Młockiej P. Garwaskiemu; druga połowa po śmierci Hieronima zapewne przypadła Stanisławowi Garwaskiemu (m.in. zastawił on w 1585 r. 7 łanów Adamowi Rościszewskiemu kasztelanowi raciańskiemu. AGAD, PGW, t. 83 k. 318v–319).

¹⁰² Tajemniczo przedstawia się kwestia własności Garwackich w Głinojecku. Być może pod powyższą nazwą kryje się część sąsiedniej wsi Wkra (zwłaszcza folwarku), będącej własnością Miszewskich-Garwackich w XV i I poł. XVI w. Zob. hasło Wkra, SHG. Rejestr podatkowy z 1578 r. nie zawiera szczegółowych informacji: przy 2,5 łana kmiecego Głinojecka nie wpisano ich posiadacza; natomiast przy Wkrze i Wólce Wkrzeńskiej rejestr operuje samymi imionami. A. Pawiński, *op. cit.*, s. 116. Pytaniem otwartym pozostaje, czy Stanisława i Jerzego, wykazanych wśród pięciu posiadaczy tych dóbr, można utożsamiać z Garwackimi, braćmi Pawła. W trakcie kwerendy w księgach płockich nie natrafiono na transakcje Garwackich związane z tymi dobrami. Precyzyjne ustalenie stanu własnościowego uniemożliwia – tak jak w przypadku innych dóbr leżących w ziemi zawkrzeńskiej – brak tamtejszych ksiąg ziemskich.

¹⁰³ Przedmieście Bodzanowa leżało w ziemi płockiej, natomiast samo miasto w – wyszogrodzkiej. W rejestrach podatkowych i opracowaniach obie części uznaje się za własność duchowną (klasztoru św. Marii Magdaleny w Płocku). *Słownik historyczny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu*, oprac. A. Borkiewicz-Celińska, Warszawa 1971, s. 6; *Atlas historyczny Polski. Mazowsze...*, cz. 1. *Mapy*. W poprzednim artykule błędnie uznałem, że donacja Hieronima Garwaskiego odnosi się właśnie do – bliżej nieokreślonej – części miasta Bodzanów (P. Gawron, A. Moniuszko, *op. cit.*, s. 136). Tymczasem jej przedmiotem było wójtostwo w Bodzanowie, leżące po jego płockiej stronie. zob. J. Łempicki, *op. cit.*, s. 72, za nim: Z. Anusik, *op. cit.*, s. 56, przyp. 28. Dobra te zostały w 1620 r. nabyte przez Walentego Zielińskiego od sukcesorów Pawła Garwaskiego. G. Zieliński, I. Zieliński, *op. cit.*, s. 51.

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: poseł na sejm (1585, 1589, 1590/1591, 1593, 1596, 1597, 1598, 1600, 1601, 1603, 1605, 1606, 1607, 1611), wysłannik na zjazd wiślicki (1587), marszałek sejmiku płockiego (1596), marszałek sejmiku generalnego województwa mazowieckiego (1605).

Stanisław Kossobudzki z Zemboka h. Pobóg, pisarz ziemski zawkrzeński (1577–1609)¹⁰⁴

Pochodzenie: syn Pawła kasztelana liwskiego; żonaty z: 1. Marianną z Arciechowskich, córką Mikołaja wojskiego bielskiego, 2. Zofią z Gnoińskich;

Majątek: części wsi: Niedarzyn, Cieszkowo, Świersk, Drozdowo (z. płocka), wieś (część?) Zembok (z. ciechanowska), zapewne także część wsi Krzywonos (z. zawkrzeńska), być może część Otoczyna (z. zawkrzeńska) i dobra w ziemi liwskiej: ok. 12,5 łana;

Poprzednie urzędy: –

Następne urzędy: –

Funkcje publiczne z wyboru szlachty: poseł na sejm (1589, 1595, 1598, 1600), marszałek rozdwojonego sejmiku deputackiego (1593).

¹⁰⁴ AGAD, PGW, t. 67, k. 103v; t. 96, k. 203–205; t. 101, k. 970; BPAN Kr., rkps 8336, k. 47v.